

Любомир Грозданов, Христо Милков
(Съставители)

В ДЪЛБИНИТЕ НА ИСТОРИЯТА

*Статии и студии от авторския екип
на сайта „История на света“
(www.istorianasveta.eu)*

София, 2025

© Издателство „Изток-Запад“, 2025

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Любомир Грозданов, Христо Милков, съставители, 2025

ISBN 978-619-01-1587-8

В ДЪЛБИНИТЕ НА ИСТОРИЯТА

СБОРНИК СТАТИИ И СТУДИИ
ОТ АВТОРСКИЯ ЕКИП НА
istorianasveta.eu

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение

проф. д-р Александър Николов 7

Ашурбанипал – царят интелектуалец. Между войната и науката

Любомир Грозданов 15

Значението на Именник на българските ханове като извор за образуването на Средновековна България

Милияна Каймакамова 35

Личните имена в династията на Комитопулите и техните идеологически измерения

Виктор Петров 55

Грамотите и житията като извори за храната на средновековния българин (XIII–XIV в.)

Теодора Георгиева 65

Милитаризирането на хоспиталиерите и участието им във войните на Отвѣдморските земи (1140–1169)

Владислав Иванов 78

Българското средновековно минало на град Ниш

Тервел Попов 106

Мехмед паша Соколлу – творецът на „меката империя“

Тиберий Баръмов..... 116

Зараждане на концепцията за ирландска нация в контекста на англо-ирландските отношения (XIV–XV в.)

Тенчо Карагъзов 126

Генералната стратегия на Османската империя през XV–XVI в.

Александър Стоянов..... 139

Епохата на Кюпрюлюите(1656–1683)

Октай Алиев 161

Войнушката институция в източния дял на Стара планина и прилежащите райони (XVI–XVII в.) <i>Кръстьо Йорданов</i>	182
Генерал Константин Жостов – един достоен български офицер <i>Кирил Алексиев</i>	217
Една българска дивизия унищожава седем вражески <i>Христо Милков</i>	257
Социалистическата идеологическа пропаганда в Полша по времето на управлението на Болеслав Берут (1947–1956) <i>Виктор Рогозенски</i>	299
Личната кореспонденция между Живков и Тито през 1969 и 1970 г. <i>Петя Павлова</i>	324
Китай в българските архиви <i>Йордан Баев</i>	332
Дълбочинни интервюта <i>Христо Милков</i>	346
Димитър Вандов: американците искаха Дьо Гол да го няма	347
1968 г. „раздели“ времето на „преди“ и „след“	356

ДОКУМЕНТИ

Надписи на Тиглатпаласар I, цар на Асирия <i>Превод: Любомир Грозданов</i>	371
Обсадата на Акра от 1291 г. в хрониката на Тамплиера от Тир <i>Владислав Иванов</i>	383
Орудж бей, „История на Османския двор“ [Управлението на Осман Гази] <i>Превод от османотурски, бележки и добавки: Октай Алиев</i>	396
Неизвестен документ от архива на Андрей Тошев за българо-турските отношения в началото на 1914 г. <i>Д-р Кирил Алексиев, РИМ – Благоевград</i>	401

ВЪВЕДЕНИЕ

проф. д-р Александър Николов

Подготвяният сборник е неразривно свързан с дейността на популярния сайт „История на света“, активен от 2009 г., и с електронното сп. „Времена“, които се утвърдиха като много успешен онлайн проект за популяризирането на историческата проблематика във възможно най-широкия ѝ диапазон. За близо 14-годишното си съществуване сайтът има над 2 млн. потребителски посещения. Той е включен във всички онлайн програми за обучение както към висшите, така и към средните училища. „Времена“ е едно от най-популярните исторически списания в България. Неговите броеве и отделните му статии се качват на международната платформа Academia.edu и стават още по-достъпни до българската и чуждестранната аудитория. Още през 2013 г. възниква идеята за създаване на сборник с избрани статии, публикувани на страниците на списанието и в сайта, който да положи началото на една традиция. Идеята е възобновена през 2019 г., когато на бял свят се появява юбилеен сборник на сп. „Времена“ с обем 200 страници, който има значителен успех сред широка читателска аудитория. Окуражени от този резултат, членовете на екипа подготвят пилотен проект – настоящия сборник, който да обедини най-добрите публикации, появили се на сайта и в списанието до този момент и който да носи логото на сайта „История на света“ като вече популярен и широко разпознаваем бранд. Сборникът включва 24 публикации, от които три интервюта и четири публикации на документи с коментар. Те обхващат буквално всички хронологически периоди и могат да бъдат разделени на публикации, които са свързани с българската история, и такива, които са посветени на световната история. При тяхното описание ще се придържаме към хронологическия подход, макар че е възможна и друга подредба.

| 7

Стара история

1. „Осемстенната глинена призма с надписите на Тиглатпаласар I (1115–1076 г.пр.Хр.) е намерена на хълма Калах-Шергат (Ашур) в средата на XIX в.“ Царският летопис е разчетен през септември 1857 г. в Лондон

от четирима специалисти по академичен клинопис – доктор Едуард Хинкс, сър Хенри Роулинсън, Фокс Талбот и Жюл Оперт.

Това е превод на прочут документ от епохата на Средноазиатското царство, извършен по изданието *Assyrian and Babylonian Literature. Selected Translations. With a Critical Introduction by Robert Francis Harper. New York, 1901*, дело на Любомир Грозданов, който е и главен редактор на сборника. Текстът е с обстоен коментар на преводача по всички реалии в документа.

2. „Ашурбанипал – царят интелектуалец. Между войната и науката“ е статия, посветена на най-известния владетел от Новоазиатското царство, който придава истински имперски блясък на тази държава малко преди нейния окончателен залез през 612 г.пр.Хр. При Ашурбанипал Азиатската империя, или по-точно Асириавилонската, достига своя зенит, максималното си териториално разширение, а армията ѝ няма достоен съперник в цяла Предна Азия. Това е и времето на културен и религиозен разцвет, чийто най-ярък израз е прочутата Ниневийска библиотека с огромен брой текстове, благодарение на които сме запознати с богатата култура на Древна Месопотамия още от времената на Шумер и Акад. Автор на статията е Любомир Грозданов.

8 | Средновековна история

1. „Значението на *Именник на българските ханове* като извор за образуването на средновековна България“ от Милияна Каймакова ни връща към един от основните извори за ранносредновековната българска история. Този паметник продължава да бъде загадка за изследователите, но Милияна Каймакова умело го разполага в цялостния корпус на българската историческа традиция, която е обект на нейните изследвания през цялата ѝ богата академична кариера. В своето изследване тя защитава умело позицията, че *Именникът* е типична владетелска хроника, която утвърждава древния произход на династията и народа, легитимира българската държавност и дава сбита информация в духа на средновековния жанр, познат ни и от други паметници с латинското название *origo gentis*. Така значението на паметника и неговото място в книжнината, застъпено и в блестящата епоха на българския Златен век, стават органично вплетени в цялостната българска държавнополитическа идеология за българите и България като царствен народ с вековна държавност и древни традиции, които не отстъпват на съседната и на често пъти враждебната Източна Римска империя. Тази политическа легитимност придава необичайната жизненост на средновековната българска държава, чиито устои се оказват достатъчно твърди, за да оцелеят до съвременната епоха.

2. „Личните имена в династията на Комитопулите и техните идеологически измерения“ от Виктор Петров разглежда въпроса за имената, които носят представителите на династията на Комитопулите, династия, чийто български характер се оспорва, макар и с чисто ненаучни методи, от историографията на Република Северна Македония. Именната система на владетелите, особено от второто поколение на династията, показва връзка с предишните български владетели и демонстрира българския характер на този род, свързан и с арменската аристокрация по линия на Рипсимия – майката на Комитопулите. За никакъв небългарски характер на династията не може да става и дума, както убедително показва и авторът, цитирайки имена като Симеон-Роман, Прусиан и разбира се, царското име Петър, което се появява вече в третата генерация на династията. Статията е още един аргумент в спора около произхода и политическата ориентация на Комитопулите – последните защитници на българската държавност преди епохата на византийското владичество.
3. „Грамотите и житията като извори за храната на средновековния българин“ от Теодора Георгиева се спира на определен тип писмени извори като източник за важен компонент от социалната и икономическата история на средновековна България. Този компонент в една епоха, характерна в много части на света с чести периоди на глад и недоимък, ни разкрива важни щрихи от бита на средновековните българи. Данните от двата типа извори ни представят картина, която донякъде отговаря на нашите очаквания за българското средновековно общество като предимно земеделско и скотовъдно население. Без съмнение зърнените храни и култури играят основна роля в изхранването на населението, а България е и износител на зърно още в онзи период. Но данните показват развитие и на други селскостопански отрасли – лозарство, овощарство, зеленчукопроизводство, пчеларство. В страната се произвежда вино и вероятно и напитка от просо, напомняща съвременната бира. Пчеларството доставя не само мед за подсладжане и производство на медовина, но и восък, който е един от основните артикули за износ. Ловът и риболовът също доставят месна и рибна храна, които също са добре разпространени в българските земи. Като цяло картината е на общество, което, без да тъне в излишества, рядко гладува и има разнообразни източници за изхранване.
4. „Българското средновековно минало на град Ниш“ от Тервел Попов представя данните, които свързват град Ниш със средновековната българска държава. Според автора градът и околността му са присъединени към Първата българска държава още по времето на хан Крум и остават под българска власт до овладяването на страната от Василий II Българоубиец. Първото проникване на сърбите в този регион е в края

на XII в., но през целия XIII и в първата половина на XIV в. българската власт и българското влияние са важен фактор за региона. По тази причина и в османската епоха Ниш и Нишкият регион са описвани предимно като част от българските земи, а населението се присъединява към Българската екзархия през 1870 г. Едва след 1878 г. историята на града и региона тръгва в нова посока, която го обвързва трайно с модерната сръбска държава.

5. „Милитаризирането на хоспиталиерите и участието им във войните на Отвъдморските земи (1140–1169)“ от Владислав Иванов ни отвежда към вечната проблематика на кръстоносното движение и по-специално на проблемите около оформянето на един от двата най-важни военномонашески ордена – на рицарите йоанити, или хоспиталиери. Авторът се спира на процеса на милитаризация на един монашески орден, който първоначално има повече характер на болничен орден, но поради сложните обстоятелства в Светите земи е принуден да се военизира и да се превърне във важна военна сила за защита не само на поклонниците, но и на латинските владения в Близкия изток в целия период на съществуването на латинския Утремер.
6. „Обсадата на Акра от 1291 г. в хрониката на Тамплиера от Тир“ е превод на важен извор, който ни запознава с една от версиите за падането на Акра през 1291 г., с което е отбелязан и краят на латинското присъствие в Близкия изток. Автор на превода е Владислав Иванов – изтъкнат познавач на кръстоносната проблематика в българската медиевистика.
7. „Зараждане на концепцията за ирландска нация в контекста на английско-ирландските отношения (XIV–XV в.)“ от Тенчо Карагьозов се спира на сложната тема за средновековния протонационализъм – феномен, който предизвиква теоретични спорове, но определено може да бъде открит в средновековните извори, особено от епохата на Късното средновековие. Именно това ни показва в своята статия и младият учен с примера на формирането на късносредновековната протонационална идентичност на ирландците в условията на силна конфронтация с могъщия и агресивен съсед в лицето на Англия на Плантадженетите.

Османска епоха

1. „Войнушката институция в източния дял на Стара планина и прилежащите райони (XVI–XVII в.)“ от Кръстьо Йорданов се спира на оформянето на войнушката институция в един от българските региони, разположен в непосредствена близост до черноморските и североизточните граници на Османската империя. Авторът прави подробен социален профил на войнушката общност, очертава картографски раз-

пространението на войнушките села, които изследва в детайли, и подчертава важността на тази институция за запазването на многобройно и жизнено българско християнско население в този регион. Кръстьо Йорданов изтъква войнушкия статут и като една от причините – но не единствена – за по-късния възход на част от тези селища, превърнали се в икономически и културни центрове на зараждащото се Българско национално възраждане.

2. „Генералната стратегия на Османската империя през XV–XVI в.“ от Александър Стоянов разглежда темата за военната и териториалната експанзия на Османската империя през разглеждания период – време на възход и апогей на османската власт върху обширни територии в Югоизточна и Централна Европа, но също и в Предна Азия и Северна Африка. Разгледан е подробно географският фактор като императив за османската геополитическа стратегия, която османските владетели са обречени да следват с оглед на осигуряване на стабилна граница с основните конкуренти – Хабсбургите, Жечпосполита, папството и Испания, Иран и др. Авторът разглежда също подробно и другите два аспекта от стратегията на Османската империя – военната машина и „политикономиката“ – фактори, които допринасят за трайното овладяване и контролиране на територии, които едва в края на XVII в. ще се превърнат в зони, все по-трудни за отбрана от страна на Високата порта.
3. „Епохата на Кьопрюлиите“ от Октай Алиев запознава читателите с една от прочутите везирски династии на Османската империя, която управлява през първата половина на XVII в. Това е период на известен упадък на султанската власт, съпроводен с първите значителни прояви на военнополитическата и икономическата криза, превърнала империята в „болния човек на Европа“. Но именно Мехмед паша Кьопрюлю и неговите приемници, макар и през поста на велики везири, успяват да ограничат щетите и да забавят процесите на упадък. Няколко десетилетия те са „господари в сянка“ на фона на безлични представители на Османовата династия. Все пак ерата на династията Кьопрюлю приключва с последния представител Кара Мустафа, която екзекуция след неуспеха при Виена през 1683 г. слага началото на края на османското присъствие в Централна Европа.
4. „Мехмед паша Соколу“ от Тиберий Баръмов ни запознава с друга емблематична фигура, заемала поста велик везир, в една по-ранна епоха. Това е Мехмед паша Соколович, или Соколу, важна фигура през първата половина и средата на XVI в. Жертва на политиката на девширме, провеждана сред балканските християни, сам от сръбски произход, той съумява да се издигне до една от най-високите позиции в империята, без да забравя своя произход, и да ръководи дълго време нейната

външна и вътрешна политика. Наред с множеството други мащабни реформи, които провежда, той възстановява Печката сръбска патриаршия и дори поставя свой родственик за неин патриарх. Съдбата на Соколу показва, че мнозина еничари не само не забравят своя род и идентичност, но дори съумяват, макар и преминали през формалното им отричане, да оказват съдействие на своя род и народ.

5. „История на Османския двор“ от Оруч бей е кратка хроника, преведена от османотурски от Октай Алиев. Преводът обхваща периода на възникване на османската държава при нейния основател Осман според данните на Оруч бей.

Нова и съвременна история

1. „Генерал Константин Жостов – един достоен български офицер“ от Виктор Алексиев представлява подробно животоописание на сравнително по-малко известния генерал Константин Жостов. Роден в пределите на Пиринска Македония – все още под османска власт – в будно възрожденско семейство, той преминава през всички етапи за една блестяща военна кариера и участва във всички съдбоносни войни, които страната ни води в периода между 1912 – 1918 г. Запознат с детайли за причините за победите и за пораженията на България в този период, Жостов оставя и важно литературно наследство под формата на дневник и коментари, които разкриват нова светлина върху тези драматични събития. Ранната му смърт през 1916 г. не позволява на неговия военен талант да се разгърне с пълна сила, но писменото му наследство представлява неоценим исторически извор и до днес.
2. „Една българска дивизия унищожава седем вражески. Българските офицери с парадни униформи, войниците с бели ризи влизат в последен бой. „Свалете знамената! Минава генерал Вазов – победителят от Дойран!“ от Христо Милков е емоционален и същевременно достоверен разказ за една от най-големите български военни победи през XX в., извоювана под командването на генерал Владимир Вазов. На Дойранската позиция в самия край на Първата световна война българската армия успява да нанесе тежки загуби на противника, с които обезкуражава неговото настъпление към вътрешността на страната след пробива при Добро поле. Без подвига на дойранци условията на примирието и мира щяха да са несравнимо по-тежки, а военната слава на генерал Владимир Вазов и на неговите храбри воители намира заслужено признание дори сред довчерашните врагове.
3. „Неизвестен документ от архива на Андрей Тошев за българо-турските отношения в началото на 1914 г.“ е публикация на Кирил Алексиев, която хвърля нова светлина върху отношенията между двете държави в

навечерието на Първата световна война. Става дума за проект за военна конвенция, която да обедини довчерашните противници в Балканските войни срещу Сърбия и Гърция, разглеждани като потенциални агресори в хода на следващ балкански или европейски конфликт. Този нов документ, макар и да не води до пряк резултат, обогатява и дообяснява последвалия военен съюз между България и Османската империя в хода на Първата световна война.

4. „Социалистическата идеологическа пропаганда в Полша по времето на управлението на Болеслав Берут (1947–1956)“ от Виктор Рогозенски разглежда времето на установяване на комунистическа просъветска власт в следвоенна Полша и опитите на тази натрапена власт да спечели умовете и сърцата на населението, изтерзано от ужасите на войната. Показани са и са разгледани агитационни материали, които налагат нови ценности и приоритети на общество, консервативно и религиозно, което принципно е настроено враждебно към новата власт. Това общество обаче попада в матрицата на сталинизма, която бива налагана неотклонно чрез насилие, но и чрез методите на ежедневната целенасочена пропаганда на новия обществен и политически ред.
5. „Китай в българските архиви“ от Йордан Баев представлява ценен принос за съдържанието на българските архиви относно съвременната история на Китай. Това авторът прави в сравнителен план с архивите на Великите сили – САЩ и Русия, респ. СССР, а също и с европейските архиви, до които е имал достъп. Оказва се, че в българските държавни архиви се съхраняват ценни документи, особено около ранния етап от отношенията между България и КНР, които разкриват ценни детайли около българската и китайската външна политика в контекста на различни събития, които променят историята на света през втората половина на XX в.
6. „Личната кореспонденция между Живков и Тито през 1969 и 1970 г.“ от Петя Павлова ни представя ценен щрих върху българо-югославските отношения в период на поредно „размразяване“, наложено ни от Москва; пречупено, разбира се, през конфликта около т.нар. Македонски въпрос, умело използван от СССР за укрепване на влиянието му на Балканите. В крайна сметка не се постига договореност, а конфликтът остава и до днес.
7. Две интервюта на доц. Христо Милков с проф. Милан Миланов и полк. о.з. Димитър Вандов, взети по метода на т.нар. дълбочинни интервюта, допълват картината на секцията Нова и съвременна история. Те са посветени на драматичните събития в Западна Европа през 1968 г. и на американската политика спрямо Франция на генерал Дьо Гол и неговите стремежи за една по-еманципирана френска и европейска политика спрямо задоеканския съюзник.

Този сборник трябва да сложи началото на поредица с вече нови и оригинални публикации с особен фокус върху млади автори, започващи своята научна кариера. Същевременно той ще бъде поредното доказателство, че в България съществува значителен интерес към историческата проблематика, споделян от широк кръг читатели и че четенето остава едно от любимите занимания на българите, независимо от негативните мнения, които се ширят в обществото и медиите. Когато четивото е добро и е поднесено по начин, достъпен и удобен за съвременния читател, то ще намери своята многобройна публика, убедени са съставителите.

16 март 2024 г.

Рецензент проф. Александър Николов
СУ „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет